

Oksana Shkurgan

Pieśni nabożne wydane przez o. Tymoteusza Szczurowskiego w kontekście repertuaru wykonywanego w środowiskach rzymskokatolickich i unickich w Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Rocznik Lituanistyczny 1, 197-218

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Oksana Shkurgan

Warszawa

Pieśni nabożne wydane przez o. Tymoteusza Szczurowskiego w kontekście repertuaru wykonywanego w środowiskach rzymskokatolickich i unickich w Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Zarys treści

W artykule omówiono pieśni nabożne wydane przez o. Tymoteusza (Tomasza Józefa) Szczurowskiego (1740–1812), bazylianina, pisarza religijnego, kaznodzieję, doktora teologii i prawa kanonicznego, protonotariusza Stolicy Apostolskiej, misjonarza działającego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Najwięcej pieśni Szczurowski opublikował w okresie, kiedy był ihumenem klasztoru bazylikańskiego w należącej do Radziwiłłów Białej i prowadził misje w parafiach diecezji brzeskiej. Zostały one porównane z pieśniami z repertuaru wykonywanego w środowiskach rzymskokatolickich i unickich, zachowanymi w źródłach rękopiśmiennych i drukowanych, w tym wydanych w oficynach Wielkiego Księstwa Litewskiego.

W pracach religijnych *Wzór doskonałości panińskiej*, *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie* i *Misja Bialska* Szczurowski wydał wiele pieśni nabożnych w języku polskim i ukraińskim (transliterowane alfabetem łacińskim) bez zapisów nutowych dla potrzeb Kościoła greckokatolickiego. Utwory te, odnotowane w literaturze przedmiotu, niekiedy z sugestią, że były autorstwa Szczurowskiego, zasługują na bardziej wnikliwe badania. Na podstawie zachowanych wydawnictw należałoby Szczurowskiego uważać za twórcę polskojęzycznych i ukraińskojęzycznych pieśni religijnych, wspólnego dziedzictwa muzycznego Polski i Ukrainy.

W wyniku przeprowadzonych przeze mnie badań trzeba zdementować taką opinię co najmniej w odniesieniu do pieśni *Strasznego majestatu Panie* oraz *Boże w dobroci nigdy nie przebrany*, które funkcjonowały w polskojęzycznych środowiskach rzymskokatolickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów już w czasach bliskich daty urodzenia Szczurowskiego. Wydane w 1792 r. w *Misji Bialskiej* pieśni z repertuaru katolickiego nie tylko potwierdzają ich ówczesną popularność wśród wiernych obrządku greckokatolickiego, ale także świadczą o znaczeniu i roli tych pieśni nabożnych w działalności misyjnej Szczurowskiego.

Słowa kluczowe: pieśni nabożne, Kościół greckokatolicki, misje bazylikańskie, śpiewniki unickie, kancjonały rzymskokatolickie

Keywords: sacred songs, Greek Catholic Church, Basilian missions, Uniate Hymnals, Roman Catholic songbooks

Bazylianin o. Tymoteusz (Tomasz Józef) Szczurowski (1740–1812), urodzony w Lisznie na Wołyniu, to pisarz religijny, kaznodzieja, doktor teologii i prawa kanonicznego, protonotariusz Stolicy Apostolskiej, misjonarz działający w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, znany też jako wydawca pieśni nabożnych, które ukazały się drukiem w latach 1772–1792, najliczniej w okresie, kiedy był ihumenem klasztoru bazylikańskiego w należącej do Radziwiłłów Białej i prowadził misje w parafiach diecezji brzeskiej.

Najwcześniejsze znane świadectwo zainteresowania spuścizną pisarską o. Szczurowskiego stanowi rękopiśmienna praca Jana Dalibora Wagilewicza, pt. *Pisarze polscy Rusini*, powstała we Lwowie w roku 1843, po upływie 30 lat od daty śmierci unickiego autora. W dostępnym w tych czasach jedynie dla niewielu badaczy rękopisie, który, jak pisze jego współczesny wydawca, ukraiński historyk literatury Rostysław Radyszewskij, jest „pierwszą próbą syntetycznego ujęcia ruskiego piśmiennictwa doby baroku, uwzględniającą jego wielojęzyczność”, zostały zawarte „streszczenia XVI–XVIII-wiecznych publikacji autorów z kręgu kultury ruskiej piszących po polsku”¹. Wśród opisów poszczególnych starodruków Wagilewicz zamieścił tu charakterystykę kilku dzieł wydanych przez bazylianina o. Tymoteusza Szczurowskiego².

W połowie wieku XIX dane dotyczące życia i twórczości o. Szczurowskiego ogłosił już drukiem pierwszy jego biograf Adam Bartoszewicz, zaznaczając, iż „był to znakomity mąż w polskim kościele, niepospolity pisarz duchowny, słynny misjonarz, znany i uczony mówca i kaznodzieja, doktor prawa kanonicznego i ś. teologii, protonotaryusz ś. stolicy apostolskiej, mąż prawdziwie boży i najgorliwszy wyznawca chwały Pana nad Pany”³. W artykule biograficznym przytoczono

¹ J.D. Wagilewicz, *Pisarze polscy Rusini wraz z dodatkiem Pisarze łacīńscy Rusini*, do druku przygotował i przedmową poprzedził R. Radyszewskij, Przemysł 1996, s. 20–21.

² *Ibidem*, s. 249–254.

³ A.B. [A. Bartoszewicz], *Żywot księdza Tymoteusza Szczurowskiego*, „Pamiętnik Religijno-Moralny”, R. 13, 1853, t. 25, nr 11, s. 445–466. Dane biograficzne o. Szczurowskiego umieszczano także w encyklopediach i słownikach, poczynając od lat 60. XIX w. Zob.: *Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda*, t. 24, Warszawa 1867, s. 590–591; *Encyklopedia Kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznemi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 27, Warszawa 1904, s. 486–488; *Podręczna Encyklopedia kościelna*, oprac. J. i R. Archutowscy, t. 37–38, Warszawa 1913, s. 367; H.E. Wyczawski, *Szczurowski Tymoteusz*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 4, Warszawa 1983, s. 265–266; *Encyklopediâ ukraińoznavstva*, red. V. Kubijovič, t. 10, L'viv 2000, s. 3922; D. Wereda, *Szczurowski Tymoteusz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 47, Warszawa–Kraków 2010–2011, s. 508–511. Na uwagę zasługują studia autorstwa Doroty Weredy, omawiające z wykorzystaniem materiału archiwalnego działalność Szczurowskiego na Podlasiu. Zob. D. Wereda, *Działalność Tymoteusza Szczurowskiego na Podlasiu*, w: *Zeszyty Dziedzictwa Kulturowego*, red. K. Łopatecki, W. Walczak, Białystok 2007, s. 55–70. W ostatnich latach Marek Bunia na podstawie odnalezionego przez niego w archiwum kościoła w Ostrowie Lubelskim pamiętnika o. Szczurowskiego, spiswanego w latach 1800–1811, opublikował nowe materiały źródłowe

tytuły dzieł religijnych Szczurowskiego i po raz pierwszy podano do wiadomości informację o nim jako o autorze wielu „pieśni nabożnych, które z nabożeństwem po rozmaitych kościołach na Podlasiu i w całej dyciecyi chełmskiej, równie jak i w byłych dyciecyach brzeskiej i włodzimierskiej, a szczególnie w Białym i Parczowie lud pobożny śpiewa”⁴. W wydanej na początku XX w. *Encyklopedii kościelnej* pisano o Szczurowskim jako o znanym ówczynie autorze „licznych pieśni religijnych, które lud pobożny po dziś śpiewa”, a także chyba po raz pierwszy właśnie tu wspomniano o jego pieśniach, „z których wiele ks. Mioduszewski, misjonarz, w swym *Śpiewniku* umieścił (ob. Dodatek do *Śpiewnika*, 1842, str. 579–678)”⁵.

Z opublikowanych w I ćwierćwieczu XX w. źródłoznawczych prac wybitnego historyka dawnej literatury i badacza ukraińskiej pieśni religijnej Mychajła Wozniaka⁶ wiadomo, że bazylianin Szczurowski był autorem także pieśni nabożnych w języku ukraińskim. Literaturoznawca wskazał na unicką pieśń katechizmową *Троїця Бог Отець* [*Trojca Bog Otec*’], zgodnie z tradycją przypisaną Tymoteuszowi Szczurowskiemu, której anonimowe przekazy poetyckich tekstów zostały zawarte już w źródłach drukowanych z lat 60–70. XVIII w.⁷ W 1912 r. Wozniak wprowadził do naukowego obiegu druk Szczurowskiego, pt. *Wzory Doskonałości Panienskiej Przez... Podane środki do cwiczenia się w Rozlicznych Cnotach Zakonne życie zdobiących*, według badacza wydany w Supraślu w roku 1772, dostępny mu w ówczesnych zbiorach lwowskiej Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich pod sygn. 98630. W druku tym zauważył on przekazy tekstów nabożnych pieśni ukraińskich. Korzystając z niekompletnego egzemplarza tego wydania, zawierającego tylko 65 arkuszy, Wozniak opublikował nieznane wcześniej w literaturze incipity siedmiu pieśni ukraińskojęzycznych, które w edycji były sporządzone alfabetem łacińskim, wraz z numeracją kart, na jakich rozpoczynały się zauważone przez niego utwory, zgodnie z charakterystyką badacza „nieudane” (*неузгарні*)⁸. Prawie sto lat później współczesny ukraiński muzykolog Jurij Medweduk, powołując się na ustalenia Wozniaka sprzed I wojny światowej,

dotyczące życia i twórczości tego unickiego misjonarza. Zob. M. Bunia, *Pamiętnik ojca Tymoteusza Szczurowskiego – studium źródłoznawcze*, „Bibliotekarz Lubelski”, R. 55, 2012, s. 43–75.

⁴ A.B. [A. Bartoszewicz], *op. cit.*, s. 453.

⁵ *Encyklopedia Kościelna...*, s. 487.

⁶ Mychajło Wozniak w swoich pracach przedstawił ówczesny stan badań nad ukraińską pieśnią nabożną XVII–XVIII w., podał bogaty materiał źródłowy, w tym rękopiśmienne i drukowane śpiewniki oraz zbiory powstałe w różnych środowiskach wyznaniowych, wprowadził do naukowego obiegu wiele źródeł (rękopiśmiennych i drukowanych), a także publikował poetyckie teksty ukraińskich pieśni religijnych. Zob.: M. Vozniak, *Z kulturnogo žittâ Ukraïni XVII–XVIII vv.*, „Zapiski Naukovogo Tovaristva im. Ševčenko” 1912, t. 108, s. 57–102, t. 109, s. 10–38; *idem*, *Materiâli do istoriï Ukraïns’koï pisni i virši. Teksti i zamitki*, L’viv 1913–1914, 1925, seria: „Ukraïns’ko-rus’kij arhiv”, t. 9, s. 1–124, t. 10, s. 125–480, t. 11, s. 481–589.

⁷ *Idem*, *Materiâli do istoriï...*, t. 10, s. 361, 363.

⁸ *Idem*, *Z kulturnogo žittâ...*, t. 108, s. 67.

powielił w swojej monografii informacje o miejscu i roku wydania publikacji Szczurowskiego *Wzory Doskonałości Panienskiej...* oraz przedrukował z pracy Wozniaka incipity tych samych pieśni, zaznaczając już przy tym, że ten uszkodzony egzemplarz wydania „supraskiego” zaginął. W wyniku tego nic nie wiemy o pozostałych utworach umieszczonych po 65 karcie w tym wydaniu, a także nie jest możliwe określenie liczby i wartości religijno-artystycznej pieśni ułożonych przez Szczurowskiego⁹. W świetle współczesnej ukraińskiej literatury muzykologicznej wiadomo o popularności pieśni katechizmowej *Троїця Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий* [Trojca Bog Otec', Bog Sin, Bog Duh Svätij] Szczurowskiego, której przekazy – jak stwierdził Medwedyk – znajdują się w licznych zachowanych do dziś śpiewnikach i zbiorach, rękopiśmiennych oraz wydawanych we Lwowie, Poczajowie, Supraślu i Lublinie¹⁰.

W Polsce natomiast jeszcze w latach 60. wieku XX wybitny badacz dziejów polskiej muzyki dawnej, ks. Hieronim Feicht w swoich pracach poświęcił uwagę pieśniom opublikowanym przez Szczurowskiego w innym jego dziele, pt. *Misja Bialska* (Supraśl 1792)¹¹. Ze studiów Feichta można było się dowiedzieć, że „bazylianin Tymoteusz Szczurowski wydał w swojej *Misji Bialskiej* [...] szereg pieśni katechizmowych, jak *Trójca Bóg Ojciec...*, *O wszystkich tajemnicach wiary*, *O Duchu Przenajświętszym* itd. zamieszczonych później w *Śpiewniku Mioduszewskiego* z r. 1838 i Dodatku do niego z r. 1842¹². Z kolei omawiając najbogatszy zasób pieśni bożonarodzeniowych „tak polskich, eksportowanych na Ruś, jak ruskich, importowanych do Polski”, Feicht wyodrębnił między innymi utworami religijnymi „kolędy (i inne pieśni), które zostały ułożone w języku polskim z przeznaczeniem dla cerkwi, ale prawdopodobnie nigdy nie były tłumaczone na ruski, lecz były w Polsce śpiewane przez Polaków liturgii wschodniej¹³. Do tej grupy „pieśni polskich przeznaczonych dla cerkwi” Feicht zaliczył 6 kolęd spośród 45 pieśni napisanych przez Szczurowskiego, pochodzących z *Misji Bialskiej*, przyjętych później do Dodatku (1842) do *Śpiewnika kościelnego* Mioduszewskiego (s. 579–678), w którym 23 utwory zostały opublikowane z melodią, a pozostałe, w tym wszystkie kolędy, tylko w postaci tekstów¹⁴.

⁹ Ū. Medvedik, *Ukrains'ka duhovna pisnâ XVII–XVIII stolit'*, L'viv 2006, seria: „Istoriâ ukrains'koï muziki”, t. 15: *Doslidženâ*, s. 136–137.

¹⁰ *Ibidem*, s. 136.

¹¹ H. Feicht, *Dzieje polskiej muzyki religijnej w zarysie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1965, t. 12, z. 4, s. 5–50; *idem*, *Stosunki polsko-ruskie w muzyce religijnej XVI–XVIII wieku*, w: *Polsko-rosyjskie miscellanea muzyczne*, red. Z. Lissa, Kraków 1967, s. 9–17, przedruk w: H. Feicht, *Studia nad muzyką polskiego renesansu i baroku*, Kraków 1980, seria: „Opera Musicologica Hieronymi Feicht”, t. 3, s. 529–541.

¹² H. Feicht, *Dzieje polskiej muzyki...*, s. 34.

¹³ *Idem*, *Stosunki polsko-ruskie...*, s. 12.

¹⁴ *Ibidem*, s. 14.

Współcześnie ukazała się edycja poetyckich tekstów pieśni atrybuowanych o. Tymoteuszowi Szczurowskiemu, pt. *Poezja „Missji Bialskiej”*, opracowana przez o. archimandrytę Romana R. Piętka¹⁵. Badacz ten wskazał na problem z ustaleniem autorstwa wydawanych utworów, ponieważ ks. Mioduszewski w *Śpiewniku kościelnym* nie podał informacji na ten temat. Jednak zdaniem o. Piętki śpiewana dotychczas w kościołach polskich pieśń *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* „pochodzi na pewno od o. Tymoteusza, bo podaje ją *Missja Bialska*” i ma ona „pochodzenie unickie”¹⁶. W poświęconym Szczurowskiemu haśle w *Polskim Słowniku Biograficznym* również wspomina się o pieśni *Boże w dobroci nigdy nie przebrany*, umieszczonej w wydaniu supraskim *Misji Bialskiej*, w którym „znajduje się wiele polskich i ruskich (zapisanych alfabetem łacińskim) litanii, modlitw i pieśni, zapewne ułożonych przez S[zczurowski]ego i ze skomponowaną lub dostosowaną przez niego muzyką”¹⁷.

Wydaje się, że przy obecnym stanie wiedzy na temat zachowanych i dostępnych publikacji tego unickiego misjonarza, odnotowywane w literaturze przedmiotu pieśni Szczurowskiego zasługują na bardziej wnikliwe badania, w tym przeprowadzenie porównań z repertuarem pieśniowym zawartym w rękopiśmiennych i drukowanych źródłach powstałych w środowiskach rzymskokatolickich i unickich w Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Jak wykazały moje kwerendy, wskazany we współczesnej ukraińskiej literaturze jako zaginiony egzemplarz „supraskiego” druku Szczurowskiego, pt. *Wzory Doskonałości Panienskiej...*, z którego korzystał ponad sto lat temu Wozniak, zachował się i jest obecnie dostępny w zbiorach Działu Starych Druków w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, pod aktualną sygn. XVIII-4275-III. Na zachowanie we wrocławskiej księżnicy właśnie tego egzemplarza z lwowskiej biblioteki wskazuje dawna sygn. 98630 (przypomnijmy, że taką samą sygnaturę podano u Wozniaka), znajdująca się na uszkodzonej karcie tytułowej (urwana prawa część karty nie pozwala odczytać miejsca i roku wydania egzemplarza), zawierającej także pieczętkę dawnej lwowskiej biblioteki. Egzemplarz wydania Szczurowskiego z wrocławskiego zbioru ma uszkodzoną dolną część kart 60 i 61,

¹⁵ T. Szczurowski, *Poezja „Missji Bialskiej”*, oprac. R.R. Piętka, Lublin 2009. Jak podaje o. Roman R. Piętka, opublikowane w edycji *Poezja „Missji Bialskiej”* teksty poetyckie zostały z zastosowaniem zasad współczesnej ortografii i interpunkcji wypisane przez niego z reprintu *Missja Bialska XX. Bazylianów*. Na końcu edycji *Poezja „Missji Bialskiej”* umieszczono w układzie alfabetycznym wykaz incipitów w sumie 85 pieśni Szczurowskiego. Zob. też: *Missja Bialska XX. Bazylianów*, reprint przygotował do druku J.J. Wałdowski, nad całością prac związanych z reprintem czuwał R.R. Piętka, Lublin 2009.

¹⁶ T. Szczurowski, *Poezja...*, s. 6.

¹⁷ D. Wereda, *Szczurowski Tymoteusz...*, s. 510. Przywołane informacje z *Polskiego Słownika Biograficznego*, dotyczące pieśni i innych utworów Szczurowskiego opublikowanych w *Misji Bialskiej* i komponowania przez unickiego misjonarza do nich materiału muzycznego, podano także w: M. Bunia, *op. cit.*, s. 63.

posiada ostatnią kartę 65 i brakuje w nim końca. Obecnie trudno stwierdzić, na jakiej podstawie Wozniak ustalił, że druk ten wydano w Supraślu w 1772 r., skoro – jak sam pisał – egzemplarz, który poddawał badaniom, był już w jego czasach uszkodzony. Chociaż wydanie to nie zostało wymienione w *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera, odnotowują je XX-wieczny katalog starych druków wydanych na Ukrainie oraz najnowszy bibliograficzny indeks starodruków poczajowskich, zgodnie z którymi *Wzór doskonałości panieńskiej* Tymoteusza Szczurowskiego opublikowano w 1772 r. w drukarni oo. bazylianów w Poczajowie na Wołyniu¹⁸.

Oprócz znanego mi wrocławskiego egzemplarza druku *Wzór doskonałości panieńskiej* w bibliotekach warszawskich odnalazłam kolejnych pięć egzemplarzy tego wydania¹⁹, w tym także kompletnych (posiadających ostatnią kartę – 66), co pozwoliło na ustalenie liczby zawartych w nim pieśni i skonfrontowanie ich z opublikowanymi wcześniej przez Wozniaka incypitami siedmiu ukraińskich pieśni nabożnych ze zdekompletowanego wydania z dawnej Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. W zachowanych kompletnie egzemplarzach wydania *Wzór doskonałości panieńskiej* na końcowych kartach (k. 59v–66v) umieszczono zbiorek składający się z 17 pieśni nabożnych w języku polskim i ukraińskim, transliterowanych alfabetem łacińskim, opatrzony tytułem *Głos pieśni syońskich*. Utwory te nie mają ciągłej numeracji i nie zawierają uwag wskazujących na ich autora. Natomiast na początku wydania, w dedykacji siostr bazylianek Jozafaty Trzeciakównej, Benedykty Górskiej i reszty zgromadzenia dla metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza, napisano: „Rzecz tedy przyzwoita, abyśmy Fundatorowi Naszemu dalszych spraw życia Naszego ofiarowali Piórem Rytmotworskim okryślony *Wzor Doskonałości Panienskiej*, y Formę przez W.J.X. Tymoteusza Szczurowskiego Z.S.B.W...”, z czego można wnioskować, że zamieszczone na końcu wydania poetyckie teksty pieśni ułożył również o. Szczurowski. Poniżej podaję

¹⁸ [T. Szczurowski], *Wzór doskonałości panieńskiej... pannom Z.S.B.W. w klasztorze włodzimierskim... przy wejściu do nowego klasztoru ofiarowany*, Poczajów 1772. Zob. Ā.P. Zapasko, Ā.D. Īsaēvič, *Pamätki knižkovogo mistectva: katalog starodrukiv, vidanih na Ukraïni*, [t. 2], cz. 2: 1765–1800, L'viv 1984, nr 2677, s. 28. Zob. też: Ū. Rudakova, *Počaiivs'ki vidannâ latins'kim šriftoŭ abo z vikoristannâm latins'kogo šriftoŭ (1730-ti – 1830 rr.)*, w: *Drukarnâ Počaiivs'kogo Uspens'kogo monastirâ ta ii starodruki: zbirknik naukovih prac*, red. G.Ī. Koval'čuk, Kiïv 2011, s. 209. Wydanie wchodzi w skład klocka drukarskiego z dwoma innymi samodzielnymi dziełami również tego autora, pt. *Ethologia czyli nauka dla młodzi szkolney* (Poczajów 1772) oraz *Gospodarz chrześcijański* (Poczajów 1772).

¹⁹ Biblioteka Narodowa w Warszawie [dalej: BN], sygn. SD XVIII.2.2636, SD XVIII.2.4522; Biblioteka Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie [dalej: Biblioteka IBL PAN], sygn. XVIII 2.37; Biblioteka Seminarium Metropolitalnego Archidiecezji Warszawskiej w Warszawie [dalej: Biblioteka WMSD], sygn. O.30.2, O.33.6a. Ze wskazanych egzemplarzy tylko dwa źródła o sygn. SD XVIII.2.4522 (BN) i sygn. XVIII 2.37 (Biblioteka IBL PAN) zachowały się kompletnie i kończą się na 66, czyli ostatniej karcie wydania (z tym, że foliacja kart w samym druku zawiera błędy), natomiast z nich tylko egzemplarz o sygn. SD XVIII.2.4522 (BN) dotrwał do naszych czasów w zachowanym w całości klocek drukarskim.

incipity pieśni wraz z uwagami do nich, zawartymi w wydaniu *Wzór doskonałości panieńskiej* (z egzemplarza o sygn. SD XVIII.2.4522 ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie)²⁰:

- Z nami dziś Niebiosa Stworcę wysławiajcie* (k. 59v–60r) – pieśń „o Trojcy S.”
Wszystkie Narody, podźcie na gody (k. 60r–61r) – pieśń „o Najsświętszym Sakramencie”
Tyś co Nieba iest Ozdobą (k. 61r) – pieśń „o Najsświętszej Pannie Maryi”
Święta Pustyni w cnym Papemelinie (k. 61r–61v) – pieśń „o Najsświętszej Pannie, Papemelińskiej”
Gwiazdy poranne, orosicie manne (k. 62r) – pieśń „o Najswiętszej Pannie Zwiastowania”
Raby Maryi wełykoy nadziei (k. 62r) – pieśń „Ruska, o Najswiętszej Maryi Pannie”
Nadeżdo wirnych, Hołubycze z Zyru (k. 62v) – pieśń „o Najswiętszej Maryi P. Zyrowickiej”
Newydymyi, a Lubymyi Chranytely naszy (k. 62v–63r) – pieśń „o SS. Aniołach Strożach”
Tryświtlymy wincy tebe wiażut, o Wasyły! (k. 63r–63v) – pieśń „o S. Bazylim Wielkim”
Rode Rossynii Władymir wo sławi (k. 63v–64r) – pieśń „o Świętym Włodzimierzu”
Jawno wsim nam budy (k. 64r) – pieśń „o S. Janie Damascenie”
Władnacy Niebem y Ziemią Pan Święty (k. 64r–64v) – pieśń „o Świętym Włodzimierzu”
Ray, Ray, Ray wesoły (k. 64v) – „Tęsknica Duszy Zakonney do szczęśliwey Wieczności”
O! Pięknieysze Niebo nad złoto (k. 64v) – „Symphonia. Przeciwno marności światowej”
Turyia Riko Ty pinyia hłasy (k. 65r) – pieśń „Ruska. O wprowadzeniu Odpustu zupełnego do Papemelinu”
Wynidź serc Rozumnych Święty Obłoku (k. 65r–66r) – pieśń „o S. Janie Damascenie”
Makryno Święta (k. 66r–66v) – pieśń „o S. Makrynie”

O obecności w tym druku pieśni w języku polskim (w sumie 10) Wozniak, opisując to źródło, nie wspominał. Ponieważ jak dotąd nie odnalazłam przekazów tych pieśni zawartych w innych pracach Szczurowskiego powstałych jeszcze wcześniej w Wilnie, gdzie głosił on kazania, nauczał w kościołach obrządku łacińskiego, prowadził dysputy, można uznać za prawdopodobne, że pieśni nabożne w druku *Wzór doskonałości panieńskiej* Szczurowski ogłosił po raz pierwszy właśnie w tym wydaniu poczajowskim, ofiarowanym, jak wynika z karty tytułowej, na specjalną okazję „przy wejściu do nowego Klasztoru”. W świetle współczesnej literatury wiadomo, że już od 1768 r. Szczurowski pełnił obowiązki nauczyciela retoryki w kolegium bazylikańskim we Włodzimierzu Wołyńskim, gdzie dwa lata później został prefektem szkoły oraz profesorem filozofii, opiekował się również w tym czasie bazyliankami (siostrami Jozafatą Trzeciakówną, Benedyktą Górską

²⁰ Wyróżniłam wskazane wcześniej siedem pieśni w języku ukraińskim, transliterowanych alfabetycznie łacińskim, których incipity opublikował Mychajło Wozniak z wydania *Szczurowskiego Wzory Doskonałości Panienskiej*, na początku wieku XX znajdującego się w ówczesnych zbiorach dawnej Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie pod sygn. 98630. Podana przeze mnie numeracja kart, na których rozpoczynają się pieśni, jest zgodna z numeracją wskazaną u Wozniaka. Wyjątkowo w przypadku pieśni *Jawno wsim nam budy* można zauważyć różnicę w numeracji kart, badacz ten zaznaczył, że utwór rozpoczyna się od k. 63v. Tu oraz niżej w publikacji wykazu incypitów pieśni nabożnych pozostawiono pisownię zgodną z oryginałem.

i Krystyną Szujską) mieszkającymi przy katedrze włodzimierskiej, zaś w roku 1772 na polecenie metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza został przeniesiony z kolegium włodzimierskiego razem z mniszkami do nowo zbudowanego klasztoru na wzgórzu zwanym Ilińszczyzna²¹.

Szczurowski był szczególnie aktywny jako organizator misji prowadzonych wśród unitów w parafiach diecezji brzeskiej. W 1784 r. został wybrany na ihumena klasztoru bazylińskiego w Białej (urząd ten pełnił do 1795 r.) oraz prefekta misji. Niewątpliwie ważną rolę w ówczesnej działalności misyjnej Szczurowskiego odegrały pieśni nabożne. Świadczą o tym z pewnością pieśni religijne umieszczone w niewielkim śpiewniku opatrzonym tytułem *Piesni nabożne pod czas missyi bazylianskiej klasztoru bialskiego z ludem prawowiernym spiewaiące się za pozwoleniem Zwierzchności Kościelney przedrukowane roku 1787*, zawartym w wydawnictwie Tymoteusza Szczurowskiego, pt. *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie*, opublikowanym przez lubelskich trynitarzy w roku 1787²². Druk ten powstał dla uczczenia narodzin księcia Dominika Hieronima Radziwiłła herbu Trąby (1786–1813), syna Hieronima Wincentego i księżniczki niemieckiej Zofii Doroty Fryderyki Thurn-Taxis, XI ordynata na Nieświeżu i Ołyce. Na cześć księcia opublikował tu Szczurowski wierszowany utwór *Oto nowy Gość miły* w językach polskim i francuskim²³. W dalszej części lubelskiego wydania został umieszczony wskazany śpiewnik zawierający poetyckie teksty polskojęzycznych pieśni nabożnych używanych podczas misji prowadzonych przez bialskich bazylianów. Podają incipity tekstów pieśni wraz z uwagami do nich, których przekazy opublikowano (na nieliczbowanych kartach) tego śpiewnika (z egzemplarza druku *Głos*

²¹ Zob.: D. Wereda, *Szczurowski Tymoteusz...*, s. 509; M. Bunia, *op. cit.*, s. 50.

²² T. Szczurowski, *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie do społeczney modlitwy i do słuchania słowa bożego... ku zaszczytce... xiążąt Radziwiłłów, fundatorów missyi bialskiej... przez... rektora missyi bialskiej ofiarowany roku 1787*, Lublin [1787]. Opis tego druku należącego do bibliografii lubelskiej i supraskiej, składającego się z czterech części (wydanych w Lublinie u trynitarzy oraz w Supraślu u bazylianów) i mającego dwa warianty, wraz ze wskazaniem na miejsce przechowywania w polskich zbiorach bibliotecznych egzemplarzy tego wydania, zob.: M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Katalog druków supraskich*, Warszawa 1996, seria: „Prace Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej”, t. 4, nr 316, s. 118–119; I. Dziok-Strelnik, *Bibliografia starych druków lubelskich: 1630–1800*, Lublin 1997, nr 983, s. 471–472. W swoich badaniach wykorzystam obydwa warianty („a” i „b”) tego wydania. Jeden z egzemplarzy wariantu „a” znajduje się obecnie w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie pod sygn. P-18-o-492 (w śpiewniku brakuje kilka kart); jeden z egzemplarzy wariantu „b” – dostępny obecnie w zbiorach Biblioteki Warszawskiej Prowincji Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu [dalej: Biblioteka WPBMK] pod sygn. XVIII P 001360 (śpiewnik zachowany jest w całości) – nie został uwzględniony w powyższych pracach bibliograficznych.

²³ Utwór Szczurowskiego z okazji urodzin Dominika Hieronima Radziwiłła, wydany w druku *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie* (Lublin 1787), współcześnie opublikowano w *Missji Bialskiej XX. Bazylianów...*, s. 765–770. Egzemplarz wariantu „b” lubelskiego wydania *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie* zawiera tekst poetycki tego utworu wyłącznie po polsku.

wzbudzający serca chrześcijańskie ze zbiorów Biblioteki Warszawskiej Prowincji Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu, sygn. XVIII P 001360):

Chwała na wysokości, k. [A₂r-A₅v] – „Pieśn. Rozmowa Aniołów z Ludzmi o Trójcy Przenajświętszy”

Bóg, Bóg, bytność, opatrność, k. [A₅v-A₆r] – pieśń „o Trójcy Przenajświętszy”

Z nami dziś Niebiosa Stwórcę wystawiajcie, k. [A₆r-A₈r] – pieśń „o Wierze Świętej”

Boże, usłysz mię, k. [A₈r-B₁r] – pieśń „o Miłości Bożej”

Głos, głos, głos dziś wesoły, k. [B₁v-B₂r] – pieśń „o Najsświętszej Eucharystyi”

Wszystkie narody przyjdźcie na gody, k. [B₂r-B₃r] – pieśń „o Najsświętszym Sakramencie”

Zatrzymajcie się, rozpytajcie się, k. [B₃r-B₃v] – „Pieśn. Rozmowa Żywych z Umarłymi”

Płynicie łzy, płynicie, k. [B₆r-B₇r] – „Affekt do Ukrzyżowanego Zbawiciela”

Śludzy Maryi, k. [B₇r-B₈r] – pieśń „o Najswiętszej Maryi Pannie Bractwa Bialskiego”

Tys co Nieba iest Ozdobą, k. [B₈r-B₈v] – pieśń „o Najswiętszej Maryi Pannie”

Zbior Serafinów, k. [B₈v-C₁v] – pieśń „o SS. Aniołach Stróżach”

Świątých cnot zbiorze, k. [C₁v-C₄v] – „Pieśn nowa o Świętym Jozafacie”

Wyrzycie dziś Niebiosa, k. [C₄v-C₅v] – pieśń „o Zapłacie Świętých”

Stuchay ziemi, k. [C₅v-C₇v] – pieśń „o Odplacenie złých Ludzi”

Drogich pereł wieńce Tobie Bazyli uwiły, k. [C₇v-C₈r] – pieśń „o S. Bazylim Wielkim”

Makryno Święta, k. [C₈v] – pieśń „o Świętej Makrynie”

Ożycie upłynione wieki, k. [D₁r-D₂v] – pieśń „o Świętym Wincentym a Paulo”

Póydzimy, póydzimy, hey w niewidome krainy, k. [D₂v] – „Pieśni Wieczorne”

Czas, czas, już niosą trunę, k. [D₂v-D₃r] – „Trwoga nocna”

Noc i dzień niechay cię chwala, k. [D₃r-D₃v] – „Hasło Wieczorne”

W śpiewniku tym znalazły się m.in. (pomijając antyfony) cztery utwory: *Z nami dziś niebiosa Stwórcę wystawiajcie*, *Wszystkie narody, przyjdźcie na gody*, *Tys, co nieba jest ozdobą*, *Makryno święta*, które 15 lat wcześniej opublikował Szczurowski u poczajowskich bazylianów w wydaniu *Wzór doskonałości panińskiej*. Interesujące jest, że w śpiewniku wydania *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie* tekst pieśni *Z nami dziś niebiosa Stwórcę wystawiajcie* obejmuje już 19 zwrotek, a nie – jak w wydaniu *Wzór doskonałości panińskiej* – 7. W porównaniu z drukiem poczajowskim można zauważyć także różnicę w tekście poetyckim pierwszej zwrotki pieśni *Makryno święta*, przekazanej w druku lubelskim, w którym ta pieśń jest z kolei o jedną zwrotkę krótsza niż w druku poczajowskich bazylianów. Różnice pomiędzy tekstami tych samych pieśni opublikowanych najpierw w wydaniu *Wzór doskonałości panińskiej*, później w druku *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie* mogły powstać w wyniku redakcyjnych zabiegów wydawców tych utworów lub dzięki twórczej ingerencji samego Szczurowskiego.

Niestety, jak dotąd nie udało mi się odnaleźć ukraińskojęzycznych przekazów pieśni nabożnych opublikowanych w dziełach Szczurowskiego w rękopiśmiennych i drukowanych źródłach z XVIII w., w tym w obszernym zbiorze pt. *Bohohłastyk*, pierwszej zawierającej nuty antologii ukraińskich pieśni religijnych z XVII i XVIII w., wydanej w poczajowskiej drukarni oo. bazylianów w latach 1790–1791. Jeżeli chodzi o pieśni polskojęzyczne, ich teksty znalazłam w powstałym w ostatnim

ćwierćwieczu XVIII w. rękopiśmiennym śpiewniku o sygn. 546, znajdującym się obecnie w zbiorach Biblioteki Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie²⁴. Źródło to zawiera ukraińskojęzyczne teksty poetyckie licznych pieśni religijnych znanych z rękopiśmiennych śpiewników z wieku XVIII i opublikowanego z nutami przez poczajowskich bazylianów *Bohołtasnyka* oraz teksty pieśni nabożnych w języku polskim (niektórym pieśniom polskojęzycznym towarzyszą wskazówki sporządzone cyrylicą). Jak świadczą występujące w źródle uwagi, śpiewnik był używany podczas nabożeństw obrządku unickiego. Wśród utworów polskojęzycznych znajdują się zarówno pieśni z repertuaru środowisk rzymskokatolickich, jak i 11 pieśni (bez wskazania autora), opublikowanych w wymienionych wyżej drukach Szczurowskiego. Są to następujące utwory:

Puydziemy, puydziemy, hey w niewidome krainy (fol. 77v)

Czas, czas, już niosą trunę (fol. 77v–78v)

Wyrzycie dziś niebiosą (fol. 78v–80r)

Śludzy Maryi (fol. 80r–82r)

Z nami dziś niebiosą stworcę wysławiajcie (fol. 82r–84v)

Boże, usłysz mię (fol. 84v–86v)

Wszystkie narody przyjdzie na gody (fol. 86v–87v)

Płyncie łzy, płyncie (fol. 87v–88v)

Tys co Nieba jest ozdoba (fol. 88v–89r)

Zbior Serafinów (fol. 89r–90r)

Drogich pereł więcę Tobie Bazyli uwiły (fol. 90v–91r)

Wyszczególnione pieśni wykorzystywano podczas misji prowadzonych przez bazylianów bialskich, natomiast drukowane przekazy tych utworów, z wyjątkiem pieśni *Z nami dziś niebiosą Stworcę wysławiajcie*, *Wszystkie narody, przyjdźcie na gody*, *Tys, co nieba jest ozdoba*, znalazły się już w wydaniu lubelskich trynitarzy *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie*. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że rękopiśmienny śpiewnik został spisany po roku 1787, chociaż nie jest wykluczone, że sporządzono go wcześniej, bowiem pieśni w momencie druku pozostawały już w użyciu w unickim środowisku bialskim, na co wskazuje informacja: *Pieśni nabożne [...] spiewające się* w tytule śpiewnika z wydania lubelskiego *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie*. W śpiewniku rękopiśmiennym zanotowano przekaz utworu *Śludzy Maryi*, bez podanej do niego wskazówki, który w wydaniu

²⁴ Biblioteka Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie, Ms. 546. W latach 70. XX stulecia rękopiśmienne źródło do naukowego obiegu wprowadził rosyjski historyk i uczonec Jarosław Szczapow, który poinformował, że śpiewnik z ostatniej ćwierci XVIII w. zawiera przekazy pieśni religijnych w językach cerkiewnosłowiańskim, ukraińskim i polskim. Zob. А.Н. Щапов, *Vostočnoslavânskie i ũžnoslavânskie rukopisnye knigi v sobraniâh Pol'skoj Narodnoj Respubliki, cz. 2: Rukopisi sobranij Lŭblina, Peremyšlâ, Sanoka, Poznani, Kurnika i Vroclava* (№№ 94–239), Moskva 1976, nr 140, s. 41–42. Zob. też: *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog*, oprac. A. Naumow, A. Kaszlej, współpr. E. Naumow, J. Stradomski, Kraków 2002, nr 799, s. 378–379 (wyd. 2 zm., Kraków 2004, nr 798, s. 381).

Głos wzbudzający serca chrześcijańskie został opublikowany z adnotacją „o Najświętszej Maryi Pannie Bractwa Bialskiego”. W rękopiśmiennym zapisie tekst ostatniej zwrotki pieśni ma brzmienie: „Spojrzy też prosim na te miasto Białe”, identycznie jak i w drukowanym przekazie tego utworu. Ponieważ na fol. 4v rękopisu został umieszczony początek pieśni do Najświętszej Maryi Panny *Wieczna Obrono ludzi utrapionych*²⁵ (zapisu utworu nie ukończono), można domniemywać, że śpiewnik sporządzono w unickim środowisku ukraińskojęzycznym w diecezji chełmskiej.

Znajdujący się obecnie w zbiorach Biblioteki Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie wzmiankowany śpiewnik (o sygn. 546) z ostatniej ćwierci XVIII stulecia jest – jak dotąd – jedynym znanym mi rękopiśmiennym świadectwem wykorzystywania podczas nabożeństw w środowisku obrządku unickiego na ziemiach Rzeczypospolitej w XVIII w. (możliwe, że w diecezji chełmskiej) polskojęzycznych pieśni religijnych, śpiewanych podczas misji organizowanych przez bazylianów bialskich, których drukowane przekazy zachowały się w publikacjach Szczurowskiego. Niewykluczone, że te utwory z lubelskiego śpiewnika były wykonywane i zyskały popularność także w diecezji chełmskiej w czasie prowadzonych tam przez Szczurowskiego misji²⁶. Przypomnijmy, że nawet w połowie XIX w., o czym już wspominałam, o pieśniach nabożnych Szczurowskiego śpiewanych „w całej diecezji chełmskiej” mówił pierwszy biograf unickiego misjonarza – Adam Bartosiewicz. Świadectwem ówczesnej popularności w środowiskach zarówno grecko-, jak i rzymskokatolickich pieśni opublikowanych przez Szczurowskiego pozostają ich przekazy (poetyckie i poetyckie wraz z melodiami), bez wskazania autora tekstu oraz muzyki, zamieszczone w *Śpiewniku kościelnym* Michała Mioduszeńskiego w dziale „Pieśni cerkiewne”, z adnotacją: „w cerkwiach diecezji chełmskiej obrządku grecko-katolickiego używane”²⁷.

Obecnie można stwierdzić, że Szczurowski we *Wzorze doskonałości panińskiej* (Poczajów 1772) oraz *Głosie wzbudzającym serca chrześcijańskie* (Lublin 1787) opublikował poetyckie teksty łącznie ponad 30 pieśni nabożnych. Liczne pieśni z tego zbioru, pełniące ważną rolę w ówczesnej działalności misyjnej Szczurowskiego, znalazły się w jego *Misji Bialskiej*²⁸ – podręczniku dla duchownych zawierającym

²⁵ Drukowany przekaz tekstu pieśni do Najświętszej Maryi Panny *Wieczna Obrono ludzi utrapionych* zachował się w wydaniu bez miejsca i roku, przechowywanym obecnie w BN: [*Piesn do N. Maryi Panny nieustannemi łaskami słynącej w Obrazie Chełmskim*], [b.m.d., XVIII w.], sygn. SD XVIII.1.7181 adl., k. [1v–2r]. Do uroczystej koronacji słynącego z łask wizerunku obrazu Matki Boskiej Chełmskiej 15 września 1765 r. doprowadził unicki biskup chełmski Maksymilian Ryłło. Zob. *Cudowne Obrazy Matki Najświętszej w Polsce*, zebrał i wyd. S. Barącz, Lwów 1891, s. 44–46.

²⁶ A.B. [A. Bartoszewicz], *op. cit.*, s. 449; D. Wereda, *Działalność Tymoteusza Szczurowskiego...*, s. 62.

²⁷ *Śpiewnik Kościelny czyli Pieśni nabożne z Melodyjami w Kościele katolickim używane*, z Dodatkiem, zebrał M. Mioduszeński, Kraków 1838–1842.

²⁸ T. Szczurowski, *Missja Bialska XX. Bazylianów podająca sposób łatwy do ćwiczenia się w modlitwie umysłowej i społecznej, w rozmowach zbawiennych o nauce katechizycznej i o uspokojeniu sumienia*,

kilka wersji scenariuszy prowadzenia misji, opublikowanym w 1792 r. w oficynie supraskich bazylianów. W poszczególnych tomach *Misji Bialskiej*, zatytułowanych: *Trzydniowa*, *Ośmiodniowa*, *Całomiesięczna* i *Całoroczna*, autor wydał poetyckie teksty pieśni nabożnych bez zapisów nutowych i bez wskazówek, na jakie tony należy je śpiewać. Są to utwory przeznaczone na różne święta roku kościelnego, ułożone w języku polskim, wśród których znajduje się tylko kilka pieśni nabożnych po „rusku”, transliterowanych alfabetem łacińskim (pieśni *Chotiyay wiczne żyty*, *Od sosc materynych*, *Wozlublu Tia Boże moy* opublikowano w tomie *Trzydniowa*).

W zawartym w *Misji Bialskiej* rozdziale pt. *Porządek usługi misyjarskiej* Szczurowski podaje wytyczne dla śpiewaków wykonujących pieśni nabożne: „Przed wschodem słońca o godzinie V. Śpiewacy z wysokiego miejsca śpiewają co dzień pieśń misyjarską stosowną do następującej nauki”²⁹. Przynoszą one informacje o przeznaczeniu oraz roli pieśni nabożnych w działalności unickich misjonarzy. Jak wykazały moje badania, wśród takich „misyjarskich” utworów opublikowanych w *Misji Bialskiej* znalazły się pieśni funkcjonujące w polskojęzycznych środowiskach rzymskokatolickich co najmniej od lat 40. XVIII w. Chodzi o śpiewane do naszych czasów w kościołach polskich pieśni *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* oraz *Strasznego majestatu Panie*³⁰.

W *Misji Bialskiej* (w tomie *Całomiesięczna*) Szczurowski opublikował siedem zwrotek pieśni *Strasznego majestatu Panie* z uwagą, że jest to pieśń „o boiaźni grzechu” (adnotacja znajduje się w rejestrze na końcu tomu). Identyczny tekst tej pieśni, obejmujący sześć zwrotek, jest mi znany z drukowanych kantyczek *Pieśni nabożne*, wydanych w oficynie jezuickiej Akademii Wileńskiej w 1745 r.³¹ W śpiewniku wileńskim utwór ten znajduje się w dziale „pieśni rozmaitych” i opatrzony jest adnotacją: „Zal za grzechy Duszy pokutującej”. Opublikowany w śpiewniku *Pieśni nabożne* przekaz pieśni *Strasznego majestatu Panie* świadczy o tym, że funkcjonowała ona w polskojęzycznych środowiskach rzymskokatolickich Wielkiego Księstwa Litewskiego już w czasach bliskich daty urodzenia

poświęcając na to dzień, tydzień, miesiąc i rok... dla ludu prostego po wioskach i miasteczkach żyjącego. Za dozwoleniem zwierzchności kościelnej i zakonnej... ułożona i do druku podana, Supraśl 1792. Opis wydania zob. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *op. cit.*, nr 387, s. 137. Na obecność pieśni ze śpiewnika *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie* w poszczególnych tomach *Misji Bialskiej* wskazał jeszcze o. Piętka: *Missja Bialska XX. Bazylianów...*, s. 761. Pieśni opublikowane przez Szczurowskiego w wydaniu *Missja Bialska* mają swoją współczesną, wspomnianą już powyżej, edycję. Zob. T. Szczurowski, *Poezja...*, *passim*.

²⁹ *Missja Bialska XX. Bazylianów...*, s. 26.

³⁰ *Ibidem*, s. 154, 325–326. Utwory te opublikowano we współczesnej edycji poetyckich tekstów pieśni przypisywanych o. Tymoteuszowi Szczurowskiemu. Zob. T. Szczurowski, *Poezja...*, s. 130–131, 163–164.

³¹ *Pieśni nabożne na święta uroczyste, według porządku Kościoła Ś. Katolickiego Rzymskiego, na cały rok zebrane, na wielu miejscach poprawione, y z przydatkiem nowych pieśni przedrukowane*, Wilno 1745, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dział Starych Druków, Rękopisów i Kartografii, sygn. VIII XVIII.5683, s. 559–562.

unickiego misjonarza. Wznowiona edycja *Pieśni nabożnych*, przygotowana przez wileńskich jezuitów w 1761 r., również zawiera zapis tego utworu³².

Przekaz pieśni *Strasznego majestatu Panie* zachował się także w wydaniach tłoczonych w oficynach lwowskich w latach 60. XVIII w. Identyfikacyjny jak w kanckcjonalie wileńskim tekst sześciu zwrotek tego utworu z adnotacją „żału za grzechy” znalazł się w zbiorze pieśni religijnych, zamieszczonym na końcu drugiego wydania pt. *Nauka zbawienna na misji Societatis Jesu zwyczajna* (Lwów 1767)³³ ks. Szymona Majchrowicza (1717–1783), kaznodziei, pisarza politycznego i religijnego, misjonarza zakonu Towarzystwa Jezusowego. Z kolei w śpiewniku *Kantyczki pieśni nabożnych*, wydanym we Lwowie w drukarni Jana Szlichtyna w 1767 r., został zawarty przekaz pieśni *Strasznego majestatu Panie*, obejmującej już siedem zwrotek³⁴, niemal taki sam, z niewielkimi różnicami w ostatniej, siódmej zwrotce, jak wydany później w *Misji Białskiej Szczurowskiego*. Warto dodać, że sześć zwrotek pokutnej pieśni *Strasznego majestatu Panie* ks. S. Majchrowicz zamieścił także w popularnym modlitewniku *Początki życia niebieskiego na ziemi* (Przemyśl 1771), jak również w kolejnych jego wydaniach (Przemyśl 1772; Berdyczów 1778)³⁵.

³² *Pieśni nabożne według porządku dorocznego świąt uroczystych Kościoła Ś. Katolickiego Rzymskiego zebrane y po kilka razy na świat wydane. Teraz jednak z opuszczeniem niektórych mianowicie psalmów w mniej pospolitym używaniu będących, a na to miejsce z przydat:[kiem] nowych pieśni przedrukowane*, Wilno 1761, Vilnius, Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskią Biblioteka, sygn. L-18/1, s. 568–571.

³³ [S. Majchrowicz], *Nauka zbawienna na missyi Societatis Jesu zwyczajna. Krótko objaśniająca co każdy powinien wiedzieć, zczynić, y czego się wystrzegać. Z pozwoleniem Starszych znowu przedrukowana w Lwowie Roku Pańskiego 1767*, [Lwów] 1767, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu [dalej: ZNiO], sygn. XVIII-3976-II, k. [B₂r-B₂v]. Drugie wydanie druku notuje K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 23, Kraków 1910, s. 66. Informację o tym, że pierwsze wydanie druku pt. *Nauka zbawienna na missyi Societatis Jesu zwyczajna...* ukazało się we Lwowie w 1764 r., podano w XIX-wiecznej bibliografii prac pisarzy-jezuitów: J. Brown, *Biblioteka pisarzy asystency polskiej Towarzystwa Jezusowego: powiększona dwoma dodatkami, z których pierwszy zawiera polskie i rossyjskie tłumaczenia, drugi wydania pisarzy Towarzystwa Jezusowego do innych asystency należących w Polsce i Rosyi*, Poznań 1862, s. 89–90.

³⁴ *Kantyczki pieśni nabożnych według obrządków Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku, z przydatkami nowych pieśni, osobliwie o Bożym Narodzeniu z pozwoleniem Starszych*, [Lwów] 1767, ZNiO, sygn. XVIII-3978-I, s. 425–429.

³⁵ S. Majchrowicz, *Początki życia niebieskiego na ziemi: przez złączenie się z Bogiem, i Świętymi Jego: na każdy dzień w tygodniu sposobem na missyi S.J. zwyczajnym rozłożone... Przez... misjonarza Towarzystwa Jezusowego zebrane z pozwoleniem Zwierzchności drukowane*, Przemyśl 1771, BN, sygn. SD XVIII.1.5288 adl., s. 327–329; S. Majchrowicz, *Początki życia niebieskiego na ziemi: przez złączenie się z Bogiem, i Świętymi Jego: na każdy dzień w tygodniu sposobem na missyi S.J. zwyczajnym rozłożone... Przez... misjonarza Towarzystwa Jezusowego zebrane z pozwoleniem Zwierzchności drukowane*, Przemyśl 1772, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie [dalej: BJ], sygn. 38974 I, s. 269–271; S. Majchrowicz, *Początki życia niebieskiego na ziemi: przez złączenie się z Bogiem, y Świętymi Jego: na każdy dzień w tygodniu sposobem na missyi zwyczajnym rozłożone... Przez... misjonarza dyczezy przemyskiej zebrane z pozwoleniem Zwierzchności powtórnie przedrukowane*, Berdyczów 1778, Muzeum Narodowe w Warszawie, sygn. SD 5038, s. 295–298.

W *Katechizmie dla ludzi życia wiejskiego* (Wilno 1776) Józefa Legowicza (zm. 1811), proboszcza korkorzyskiego i pisarza religijnego, wśród innych pieśni nabożnych znalazł się zapis siedmiu zwrotek pieśni *Strasznego majestatu Panie*³⁶, identyczny z późniejszym tekstem omawianego utworu, wydanym przez Szczurowskiego. Wśród wydawnictw proveniencji rzymskokatolickiej z lat 80. XVIII w., w których zachował się przekaz tej pieśni, można wskazać jeszcze na druk pt. *Powinności chrześcijańskie albo katechizm misyjny*, opublikowany w Warszawie w drukarni księży misjonarzy³⁷.

Pieśń *Strasznego majestatu Panie* funkcjonowała w XVIII w. także na południowych obszarach dawnej Rzeczypospolitej w środowisku klarysek starosądeckich. W Bibliotece Klasztoru pp. Klarysek w Starym Sączu zachowały się dwa rękopiśmienne zbiory (pt. *Frakty*), prawdopodobnie z I połowy XVIII stulecia, zawierające melodie, które służyły do akompaniamentu, w opracowaniu na pozytyw i skrzypce, do tekstów (podane są tylko incipity) kompletorium, nieszpórów, mszy oraz pieśni polskich i łacińskich na wszystkie okresy roku kościelnego³⁸. Wśród tych ostatnich znajduje się tytuł pieśni *Strasznego* wraz z melodią w zapisie instrumentalnym³⁹. Z kolei 10 zwrotek tekstu poetyckiego pieśni „pokutującego grzesznika” *Strasznego majestatu Panie* przekazują dwa niewielkie rękopiśmienne śpiewniczki przechowywane w tej samej bibliotece, sporządzane w XVIII w. w środowisku klarysek starosądeckich⁴⁰. W śpiewniczkach tych zachował się również tekst sześciu zwrotek pieśni do „Matki Miłosierdzia” *Strasznego majestatu Pana, Matko w łaskach nigdy nieprzebrana*⁴¹, którą być może, tak jak pieśń pokutną *Strasznego majestatu Panie*, śpiewano na melodię zanotowaną z tytułem pieśni *Strasznego* we wskazanych zbiorach fraktów z pierwszej połowy tego stulecia z klasztoru w Starym Sączu.

Natomiast w ocalałym do dziś rękopiśmiennym śpiewniku zawierającym ukraińskie pieśni religijne, sporządzonym przez popowicza Damiana Lewickiego na Łemkowszczyźnie w latach 1739–1740, znajdującym się aktualnie w zbiorach

³⁶ [J. Legowicz], *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego z przydatkiem niektórych pieśni pobożnych przez jednego kapłana dyecezyi wilenskiej zebrany y do druku podany*, Wilno 1776, BJ, sygn. 37237 I, s. 45–48.

³⁷ *Powinności chrześcijańskie albo katechizm misyjny nauczający co powinien każdy chrześcijanin wierzyć, wiedzieć, czynić, aby był zbawiony. Z przydatkiem nabożnych pieśni, które się podczas misji lub mszy śpiewanej śpiewać będą*, Warszawa [1789], Biblioteka WPBMK, sygn. XVIII P 000127, k. [C₁₂v–D₁r].

³⁸ Aktualne informacje o tych zbiorach i innych źródłach nutowych przechowywanych w Bibliotece Klasztoru św. Kingi pp. Klarysek w Starym Sączu [dalej: Biblioteka KKL] zob. w: H. Cempura, *Kultura muzyczna klasztoru PP. Klarysek w Starym Sączu w latach 1700–1782*, Tarnów 2009, seria: „Bibliotheca Tarnoviensis”, t. 7.

³⁹ Biblioteka KKL, Ms. Muz. 17(27), fol. 13v; Ms. Muz. 18(28), fol. 8v. Dodatkowo trzeba wskazać, że w bibliotece klasztornej znajduje się jeszcze jeden zbiór *Frakty na pozytyw stare* z lat 1745–1758, w którym zachował się zapis instrumentalny pieśni *Strasznego*: Ms. Muz. 19(17), fol. 41r.

⁴⁰ Biblioteka KKL, Ms. 220/1, fol. [4v–6r], Ms. 220/2, fol. [4v–6r].

⁴¹ Biblioteka KKL, Ms. 220/1, fol. [4r–4v], Ms. 220/2, fol. [4r–4v].

Instytutu Rękopisów Narodowej Biblioteki Ukrainy im. W.I. Wernadskiego w Kijowie (pod sygn. zespół XXXIII nr 546), zachował się zapis tekstu pieśni „żałosnej” *Страшливого маустамы Господу*, który, zgodnie z ustaleniami muzykolog Olgi Zosim, jest ukraińskojęzyczną adaptacją polskiej pieśni *Straszliwego majestatu Panie*⁴². Porównując oba przekazy tego utworu, polskojęzyczny i ukraińskojęzyczny (składający się z siedmiu zwrotek bez melodii i wskazówki na „ton”), można dojść do wniosku, że w łemkowskim śpiewniku z lat 1739–1740 zapisano dokładny przekład tekstu wszystkich sześciu zwrotek (siódma zwrotka przekazuje nowy tekst) pieśni *Straszliwego majestatu Panie*, znanej z drukowanego przekazu z jezuickiego kancjonału *Pieśni nabożne* (Wilno 1745), jak i z rękopiśmiennego przekazu klasztornego z XVIII-wiecznych śpiewniczków klarysek starsądeckich. Ponieważ w klasztorze Klarysek w Starym Sączu omawiana pieśń, jak wykazują źródła nutowe, z wielkim prawdopodobieństwem funkcjonowała już w ciągu I połowy XVIII w., nie można wykluczyć, że to właśnie jej przekaz z repertuaru tego środowiska klasztornego był znany i zaadaptowany wśród unitów na południowych ziemiach dawnej Rzeczypospolitej.

Także pieśń *Boże w dobroci nigdy nie przebrany*, opatrzona uwagą: „Z żalem za grzechy”, wydana przez Szczurowskiego w *Misji Białskiej* (w tomie *Trzydniowa*), funkcjonowała, jak wykazały moje badania, w polskojęzycznych środowiskach rzymskokatolickich dawnej Rzeczypospolitej już co najmniej od lat 40. XVIII stulecia, na co wskazują adnotacje podane przy tekstach pieśni religijnych w XVIII-wiecznych edycjach z lat 40. i 50.

W wydaniu Adama Franciszka Wasilewskiego, pisarza ziemskiego województwa wołyńskiego, powiatu krzemienieckiego, pt. *Trakt nie przestronny ale zbawienny* (Warszawa 1746), przy publikacji pieśni do św. Franciszka (*Święty Franciszku, wielki Patriarcho*) zanotowano, że trzeba ją śpiewać „na tę nutę *Boże w dobroci nigdy nieprzebrany*”⁴³. W edycji *Pieśni o Najświętszej Maryi Pannie* (Lwów 1752), zawierającej pieśni ku czci Matki Bożej w Podkamieniu, zachował się przekaz *Wielka Królowa górnego Syona*, z adnotacją: „[u]łożona od Wiel: Imci Pana Aleksandra Wasi[...]wskiego pisarza ziemskiego krzemienieckiego na [ten] ton, iak *Boże w dobroci &c*”⁴⁴. Utwór „na tę notę: *Boże w dobroci &c*” służył

⁴² O. Zosim, *Zahidnoëvropejs'ka duhovna pisnâ na shidnoslovâns'kih zemlâh u XVII–XIX stolittâh*, Kiiiv 2009, s. 150. Poetycki tekst pieśni *Страшливого маустамы Господу* [*Strašlivoغو maistatu Gospodi*] opublikowano w: *Barokovi duhovni pisni z rukopisnih spivanikiv XVIII st. Lemkivšini*, wstęp, oprac. i komentarze O. Gnatûk, L'viv 2000, s. 96–97.

⁴³ A.F. Wasilewski, *Trakt nie przestronny ale zbawienny ktorym slovo wcielone Syn Boga Oyca Przedwiecznego y Maryi Panny Niepokalaney... przez... pisarza ziemskiego wojewodztwa wołyńskiego powiatu krzemienieckiego wierszem polskim delineowany y za dozwozeniem zwierzchności duchowney do druku podany*, Warszawa [1746], Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Starych Druków, sygn. 4.19.1.13, s. 461–462.

⁴⁴ *Pieśni o Najświętszej Maryi Pannie które się śpiewaią przed Iey Cudownym Obrazem, Koronami Watykańskimi ukoronowanym od Oyca S. Benedykta XIII w Roku 1727. dnia 15. sierpnia*

jako melodia do wykonania także innej pieśni maryjnej – do Najświętszej Maryi Panny Łąkowskiej *Panno w Łąkowskim ukoronowana Obrazie* – której przekaz znalazł się w wydaniu *Pieśni i inne nabożeństwa o Najświętszej Maryi Pannie* (Gdańsk 1753)⁴⁵. Wskazówki na ton *Boże w dobroci nigdy nieprzebrany* (albo na ton *Boże w dobroci &c*), podane przy pieśni do św. Franciszka i następnie pieśniach maryjnych, świadczą o ówczesnej popularności tego utworu, dobrze znanego i wykonywanego w polskojęzycznych środowiskach rzymskokatolickich. Niestety zapisu omawianej pieśni *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* w źródłach rękopiśmiennych z tego czasu nie udało mi się dotąd odnaleźć.

Najwcześniejszy znany mi drukowany przekaz pieśni pokutnej *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* (z uwagą „pieśń skruszonego serca”) został zawarty w wymienionym powyżej drugim wydaniu utworu *Nauka zbawienna na misji Societatis Jesu zwyczajna* (Lwów 1767) misjonarza jezuickiego S. Majchrowicza⁴⁶. Zapis tekstu poetyckiego tej pieśni obejmuje sześć zwrotek (ostatnia zwrotka składa się tylko z dwóch wersów) i jest identyczny ze znacznie późniejszym przekazem opublikowanym przez Szczurowskiego w jego *Misji Bialskiej*. Taki sam zapis tej pieśni pokutnej znalazł się także w wydanym wcześniej niż *Misja Bialska* modlitewniku S. Majchrowicza *Początki życia niebieskiego na ziemi*⁴⁷. Pieśń *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* zawierają też *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego* (Wilno 1776) ks. J. Legowicza⁴⁸ i wspomniane wyżej wydanie księży misjonarzy, pt. *Powinności chrześcijańskie albo katechizm misyjny* (Warszawa 1789)⁴⁹.

W Poczajowie w 1772 r. opublikowano podręcznik metodyczny dla unickich misjonarzy ludowych, pt. *Methodus Peragendi Missiones Apostolicas in Provincia Ruthena O.S. Basilii Magni* o. Kornela (Grzegorza) Sroczyńskiego (1731–1790), bazylianina, ihumena i prefekta misji w Krystynopolu, sekretarza prowincji koronnej oraz kronikarza. Praca ta ukazała się wraz z kolejnym wydaniem pt. *Katechizm*

u WW. OO. Dominikanów, na Świętey Górze Rożańcowey, nad miastem Podkamieniem Cetnerowskim, złożone od I. Wielmożnych, y Wielmożnych panów polskich wyrażonych w przeszłych edycjach różnych tychże pieśni nieraz drukowanych tak we Lwowie, iako też w Warszawie. Teraz przedrukowane we Lwowie, Lwów 1752, Biblioteka WPBMK, sygn. XVIII P 001244, k. [B₃r–B₄r].

⁴⁵ *Pieśni y inne nabożeństwa o Nayświętszey Maryi Pannie...* J.W. Nayprzewielebniejszego JMCi X. Woyciecha z Leszczów Leskiego Biskupa Chełmińskiego, y Pomezjańskiego. W sławnym rozlicznem Cudami Iey Obrazie obecnym na pociechę wiernych Chrystusowych w kościołku Łąkowskim OO. Reformatów koronowanej roku... 1752. dnia 4 czerwca, Gdańsk 1753, BJ, sygn. 588132 I, s. 17–18.

⁴⁶ [S. Majchrowicz], *Nauka zbawienna...*, k. [B₂v–B₃r].

⁴⁷ *Idem, Początki życia niebieskiego na ziemi...* (Przemyśl 1771), s. 329–331; *idem, Początki życia niebieskiego na ziemi...* (Przemyśl 1772), s. 271–273; *idem, Początki życia niebieskiego na ziemi...* (Berdyczów 1778), s. 298–300.

⁴⁸ [J. Legowicz], *op. cit.*, s. 33–35.

⁴⁹ *Powinności chrześcijańskie albo katechizm missyjny nauczający co powinien każdy chrześcianin wierzyć, wiedzieć, czynić, aby był zbawiony. Z przydatkiem nabożnych pieśni, które się podczas missyi lub mszy śpiewaney śpiewać będą*, Warszawa [1789], k. [C₁₂r].

krótko zebrany, które – zgodnie z informacją podaną na karcie tytułowej – przedrukowano ze wcześniejszej edycji katechizmu (z 1768 r.) dokonanej w drukarni Bractwa św. Trójcy, aktywnie działającej przy lwowskim kościele katedralnym⁵⁰. Na końcu niewielkiego katechizmu lwowskiego (z 1768 r.) oraz poczajowskiego (z 1772 r.) umieszczono zbiorek 11 tekstów pieśni nabożnych, wśród których znajduje się 5 utworów w języku polskim i 6 pieśni ukraińskojęzycznych transliterowanych alfabetem łacińskim. Utwory te opatrzone polskojęzycznymi adnotacjami, w przypadku niektórych pieśni podano do nich tony. W tym zbiorze pod numerem 5 wydano pieśń *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* z uwagą: „z zalem za grzechy. Spiewać się może pod czas Processyi”⁵¹. Przekaz tej pieśni pokutnej w druku poczajowskim składa się z sześciu zwrotek (ostatnia zwrotka stanowi cały werset), a jego tekst jest identyczny z edycją tego utworu w *Misji Białskiej*. Trzeba odnotować, że drukowane przekazy utworów *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* oraz *Strasznego majestatu Panie* znalazły się również wśród tekstów pieśni proveniencji katolickiej opublikowanych przez poczajowskich bazylianów w wydaniu *Powinności chrześcijańskie albo katechizm misyjny*

⁵⁰ [C. Sroczyński], *Katechizm krótko o (!) zebrany: Przedniejsze wiadomości do zbawienia potrzebne w sobie zawierający na missyach Zakonu S. Bazylego Wielkiego Prowincji Koronney zwyczajny. Za dozwoleniem zwierzchności do druku podany. Pierwey w Lwowie w Drukarni J.K.M. Bractwa SSS. Trojcy, roku P. 1768, a teraz znowu odnowiony*, [Poczajów] 1772. *Katechizm krótko zebrany* jest składową częścią wydania: [C. Sroczyński], *Methodus Peragendi Missiones Apostolicas in Provincia Ruthena O.S. Basilii Magni... praesertim incipientium proposita*, [Poczajoviae] 1772. Zob. Ā.P. Zapasko, Ā.D. Isaëvič, *op. cit.*, nr 2672, 2673. s. 28. Zob. też: Ū. Rudakova, *op. cit.*, s. 208–209. Z informacji podanej w literaturze przedmiotu wynika, że pierwszym dziełem o. Kornela Sroczyńskiego był prawdopodobnie opublikowany anonimowo *Katechizm krótko zebrany* [...] *na misjach Zakonu S. Bazylego Wielkiego...* (Lwów 1768). Zob. A.A. Zięba, *Sroczyński Grzegorz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 218. Jeszcze na początku XX w. z egzemplarza tego anonimowego wydania lwowskiego korzystał w archiwum Klasztoru Bazylińskiego św. Onufrego we Lwowie ukraiński historyk literatury Wasyl Szczurat, który w swojej pracy podał brzmienie karty tytułowej starodruku, a także opublikował incipity tekstów 11 pieśni nabożnych wraz z uwagami do nich, znajdujących się na końcu tego wydania w zbiorze opatrzonym tytułem *Piesni Nabożne na Missyach zwyczajne*. Zob. V. Šurat, *Ź studij nad počaiivs'kim Bogoglasnikom. Kvestii avtorstva i času povstannâ deâkih pisen'*, L'viv 1908, s. 40. W świetle najnowszych badań wiadomo, że unikatowy egzemplarz *Katechizmu krótko zebranego* (Lwów 1768) zachował się jako drukowany dodatek wklejony na karty 75–103 rękopiśmiennego podręcznika autorstwa o. Sroczyńskiego, pt. *Methodus Peragendi Missiones Apostolicas in Provincia Ruthena O.S. Basilii Magni* z 1770 r., który obecnie jest przechowywany w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki im. W. Stefanyka w Oddziale Rękopisów w zespole nr 3 (Centralne Bazylińskie Archiwum i Biblioteka we Lwowie) pod sygn. 159. *Katechizm* posiada odrębną paginację. Zob. B. Lorens, *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014, s. 264–265.

⁵¹ *Katechizm krótko zebrany* (Lwów 1768), k. 23r–23v. W swojej pracy korzystałam z egzemplarza druku poczajowskiego: *Katechizm krótko zebrany* (Poczajów 1772), Narodowa Biblioteka Ukrainy im. W.I. Wernadskiego w Kijowie, Dział zbiorów bibliotecznych i kolekcji historycznych, sygn. B XLII 6/279, k. 109v–110r.

(Poczajów 1782)⁵². Z kolei zapis tekstu *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* wśród pieśni, „które spiewają na Proces[syi]” z repertuaru rzymskokatolickiego, zachował się w omówionym powyżej rękopiśmiennym śpiewniku z ostatniej ćwierci XVIII w., sporządzonym i będącym w użyciu w środowisku unickim⁵³.

Przedstawione powyżej wyniki moich badań każą podać w wątpliwość prawdziwość opinii, że wszystkie pieśni wydane przez o. Tymoteusza Szczurowskiego zostały przez niego sporządzone „piórem rytmotworskim” czy „ułożone”. Z pewnością jest ona błędna w odniesieniu do pieśni *Strasznego majestatu Panie* oraz *Boże w dobroci nigdy nie przebrany*, funkcjonujących w polskojęzycznych środowiskach rzymskokatolickich Rzeczypospolitej Obojga Narodów już w czasach bliskich daty urodzenia Szczurowskiego. Trzeba podkreślić, że pieśni te wykorzystywali jezuita podczas prowadzenia misji, a poetyckie przekazy tych utworów znalazły się w zbiorach pieśni religijnych, wydanych w latach 60–70. XVIII w. w pracach misjonarza zakonu Towarzystwa Jezusowego ks. S. Majchrowicza. Co najmniej pod koniec lat 60. XVIII stulecia pieśń *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* funkcjonowała także w środowisku unickim, o czym świadczy jej publikacja w *Katechizmie krótko zebranych* (Lwów 1768), a także w dokonanej w 1772 r. przez oo. bazylianów poczajowskich jego przedruku. Edycja polskojęzycznych utworów nabożnych zamieszczonych w tych wydaniach świadczy o tym, że już wtedy (a może i wcześniej) na obszarach dawnej Rzeczypospolitej podczas prowadzenia misji bazylikańskich wykorzystywano pieśni z repertuaru środowisk rzymskokatolickich, w tym adaptowano na gruncie unickim utwory śpiewane w czasie misji jezuitów. Przed wydaniem pieśni *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* oraz *Strasznego majestatu Panie* w *Misji Białskiej* przez Szczurowskiego, utwory te na początku lat 80. XVIII w. publikowano w Poczajowie dla potrzeb bazylikańskich misjonarzy.

Wydane w 1792 r. w *Misji Białskiej* pieśni z repertuaru katolickiego nie tylko potwierdzają ich ówczesną popularność wśród wiernych obrządku greckokatolickiego, ale także świadczą o znaczeniu i roli tych pieśni nabożnych w działalności misyjnej Szczurowskiego, który mógł wzorować się na misjach organizowanych przez jezuitów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i korzystał z zasobu pieśniowego środowisk rzymskokatolickich, zwłaszcza z pieśni śpiewanych podczas misji jezuitów. Z pewnością Szczurowski czerpał również ze zdobyczy w prowadzeniu misji przez bazylianów różnych ośrodków, mógł wzorować się na starszym od niego o. Kornelu Sroczyńskim, który w 1772 r. w Poczajowie wydał podręcznik metodyczny dla bazylikańskich misjonarzy wraz z katechizmem zawierającym pieśni religijne, w tym z polskiego repertuaru katolickiego.

⁵² *Powinności chrześcijańskie albo katechizm misyjny nauczający, co powinien każdy chrześcijanin wierzyć i czynić, aby był zbawiony. Za pozwoleniem Starszych wydrukowane Roku pańskiego 1782, Poczajów [1782]; Biblioteka WMSD, sygn. III A.5.42a (86013), k. [B₂r–B₂v], [C₁v–C₂r].*

⁵³ Biblioteka Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie, Ms. 546, fol. 99r–99v.

Według przekonania Szczurowskiego misje bazylikańskie miały wprowadzić nowe metody w duszpasterstwie, co wyraźnie powiedział w swojej przedmowie do czytelnika w *Misji Bialskiej*: „nie masz innego powabu, i zachęcenia, iak teyże potrawki na nowy smak, teyże sukienki na nowy kształt, tychże piosneczek na nowy ton, tychże ceremonii na nowy wydok, tychże słów na inny język przekształtowanie, słowem nowy coraz sposób zabawiania się bogomyślnością w społecznym towarzystwie”⁵⁴. Realizując swoje założenia, Szczurowski w praktykach religijnych, w których szczególnie miejsce należało się pieśniom nabożnym, czerpał z tradycji obrządku grecko-rzymskokatolickiego. Nowatorskie formy pobożności autora *Misji Bialskiej* służyły zapewne budowaniu przekazu „za jednomyślność obojga obrządków”⁵⁵, który nie tylko świadczył o ekumenicznym charakterze działalności Szczurowskiego, ale i nawiązywał w tych czasach do jedności Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

W związku z publikacją przez o. Tymoteusza Szczurowskiego w jego *Misji Bialskiej* utworów katolickich mogą pojawić się wątpliwości co do autorstwa i proveniencji pozostałych pieśni nabożnych wydanych w tym druku przez unickiego misjonarza. Na obecnym etapie badań trudno ustalić, czy i ewentualnie który utwór pieśniowy jest z pewnością jego autorstwa. Ponieważ pieśni wydane w dziełach Szczurowskiego nie posiadają zapisów nutowych oraz nie mają żadnych wskazówek, na jaką melodię należy je śpiewać, problematyczna pozostaje również kwestia dotycząca ich opracowania muzycznego. Nie sposób potwierdzić lub zaprzeczyć, że Szczurowski komponował lub dostosowywał muzykę do tekstów pieśni. Opublikowane w pracach misjonarza przekazy pieśni nabożnych wymagają dalszych badań.

Sacred Songs printed by father Tymoteusz Szczurowski in the context of repertoire performed in Roman Catholic and Uniate communities in Polish-Lithuanian Commonwealth Summary

The article is devoted to sacred songs issued by Tymoteusz (Tomasz Józef) Szczurowski, (1740–1812), Basilian monk, a religious writer, a doctor of theology and canonical law, protonotary of the Holy See, a missionary acting in Polish-Lithuanian Commonwealth. The most of songs Szczurowski published in the period of being an monk in a Basilian monastery in Biała, owned by Radziwiłłs, and while he was in charge of a missions in Brześć parish. I compared them with sacred songs from the Roman Catholic and Uniate repertoire preserved in handwritten and printed sources, among others published in printing house of The Grand Duchy of Lithuania.

In religious works *Wzór doskonałości panieńskiej* [*The model of virgins' perfection*], *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie* [*The voice inspiring christian hearts*] and *Misja Bialska* [*Mission of Biała*] Szczurowski printed many sacred songs in Polish and Ukrainian (transliterated in Latin alphabet) without notation of music for the needs of Greek Catholic Church. These works mentioned in the sources of the subject, sometimes attributed to Szczurowski's authorship, deserve deeper exploration.

⁵⁴ *Missja Bialska XX. Bazylianów...*, s. 33.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 36.

On the basis of preserved printed works Szczurowski might be considered the creator of Polish and Ukrainian language sacred songs – the common heritage of Poland and Ukraine.

As the result of the research conducted by myself such opinion should be disclaimed at least when it refers to songs *Straszliwego majestatu Panie* [*The Lord of the terrifying majesty*] and *Boże w dobroci nigdy nie przebrany* [*Lord of never exhausted goodness*], which were in circulation among Polish speaking Roman Catholic communities of Polish-Lithuanian Commonwealth already in times close to Szczurowski's birthday. Songs from the Catholic repertoire published in *Misja Bialska* issue of 1792 not only confirm their popularity among the followers of the Greek Roman rite, but they also bear testimony of the meaning and role of the sacred songs in Szczurowski's mission activity.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Brown J., *Biblioteka pisarzy asystencyi polskiej Towarzystwa Jezusowego: powiększona dwoma dodatkami, z których pierwszy zawiera polskie i rossyjskie tłumaczenia, drugi wydania pisarzy Towarzystwa Jezusowego do innych asystencyi należących w Polsce i Rossyi*, Poznań 1862.
- Kantyczki pieśni nabożnych według obrządków Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku, z przydatkami nowych pieśni, osobliwie o Bożym Narodzeniu z pozwoleniem Starszych*, [Lwów] 1767.
- [Legowicz J.], *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego z przydatkiem niektórych pieśni pobożnych przez jednego kapłana dyecezyi wileńskiej zebrany y do druku podany*, Wilno 1776.
- [Majchrowicz S.], *Nauka zbawienna na missyi Societatis Jesu zwyczajna. Krótko objaśniająca co każdy powinien wiedzieć, czynić, y czego się wystrzegać. Z pozwoleniem Starszych znowu przedrukowana w Lwowie Roku Pańskiego 1767*, [Lwów] 1767.
- Majchrowicz S., *Początki życia niebieskiego na ziemi: przez złączenie się z Bogiem, i Świętymi Jego: na każdy dzień w tygodniu sposobem na missyi S.J. zwyczajnym rozłożone... Przez... misjonarza Towarzystwa Jezusowego zebrane z pozwoleniem Zwierzchności drukowane*, Przemyśl 1771.
- Majchrowicz S., *Początki życia niebieskiego na ziemi: przez złączenie się z Bogiem, i Świętymi Jego: na każdy dzień w tygodniu sposobem na missyi S. J. zwyczajnym rozłożone... Przez... misjonarza Towarzystwa Jezusowego zebrane z pozwoleniem Zwierzchności drukowane*, Przemyśl 1772.
- Majchrowicz S., *Początki życia niebieskiego na ziemi: przez złączenie się z Bogiem, y Świętymi Jego: na każdy dzień w tygodniu sposobem na missyi zwyczajnym rozłożone... Przez... misjonarza dyecezyi przemyskiej zebrane z pozwoleniem Zwierzchności powtórnie przedrukowane*, Berdyczów 1778.
- [*Pieśń do N. Maryi Panny nieustannemi łaskami słynącej w Obrazie Chełmskim*], [b.m.d., XVIII w.].
- Pieśni nabożne na święta uroczyste, według porządku Kościoła Ś. Katolickiego Rzymskiego, na cały rok zebrane, na wielu miejscach poprawione, y przydatkiem nowych pieśni przedrukowane*, Wilno 1745.
- Pieśni nabożne według porządku dorocznego świąt uroczystych Kościoła Ś. Katolickiego Rzymskiego zebrane y po kilka razy na świat wydane. Teraz jednak z opuszczeniem niektórych mianowicie psalmów w mniey pospolitym używaniu będących, a na to miejsce z przydat: [kiem] nowych pieśni przedrukowane*, Wilno 1761.
- Pieśni o Najsświętszej Maryi Pannie które się śpiewają przed Iey Cudownym Obrazem, Koronami Watykańskimi ukoronowanym od Oyca S. Benedykta XIII w Roku 1727. dnia 15. sierpnia u WW. OO. Dominikanów, na Świętej Górze Rożańcowey, nad miastem Podkamieniem Cetnerowskim, złożone od I. Wielmożnych, y Wielmożnych panów polskich wyrażonych w przeszłych edycjach różnych tychże pieśni nieraz drukowanych tak we Lwowie, iako też w Warszawie. Teraz przedrukowane we Lwowie, Lwów 1752.*
- Pieśni y inne nabożeństwa o Najsświętszej Maryi Pannie... J.W. Nayprzewielebniejszego JMCi X. Woyciecha z Leszczów Leskiego Biskupa Chełmińskiego, y Pomezkańskiego. W sławnym rozlicznemi*

- Cudami Iey Obrazie obecnym na pociechę wiernych Chrystusowych w kościółku Łąkowskim OO. Reformatów koronowanej roku... 1752. dnia 4 czerwca, Gdańsk 1753.*
- Podręczna Encyklopedia kościelna*, oprac. J. i R. Archutowscy, t. 37–38, Warszawa 1913.
- Powinności chrześcijańskie albo katechizm misyjny nauczający co powinien każdy chrześcijanin wierzyć, wiedzieć, czynić, aby był zbawiony. Z przydatkiem nabożnych pieśni, które się podczas misyj lub mszy śpiewanej śpiewać będą*, Warszawa [1789].
- [Sroczyński C.], *Katechizm krótko o (!) zebrany: Przednieysze wiadomości do zbawienia potrzebne w sobie zawierający na misjach Zakonu S. Bazylego Wielkiego Prowincyi Koronney zwyczajny. Za pozwoleniem zwierzchności do druku podany. Pierwey w Lwowie w Drukarni J.K.M. Bractwa SSS. Trojcy, roku P. 1768, a teraz znowu odnowiony*, [Począjów] 1772.
- [Sroczyński C.], *Methodus Peragendi Missiones Apostolicas in Provincia Ruthena O.S. Basilii Magni... praesertim incipientium proposita*, [Począjoviae] 1772.
- Szczurowski T., *Głos wzbudzający serca chrześcijańskie do społecznej modlitwy i do słuchania słowa bożego... ku zaszczytciu... xiążąt Radziwiłłów, fundatorów misyj białskiej... przez... rektora misyj białskiej ofiarowany roku 1787*, Lublin [1787].
- Szczurowski T., *Misja Białka XX. Bazylianów podająca sposób łatwy do ćwiczenia się w modlitwie umysłowej i społecznej, w rozmowach zbawiennych o nauce katechizycznej i o uspokojeniu sumienia, poświęcając na to dzień, tydzień, miesiąc i rok... dla ludu prostego po wioskach i miasteczkach żyjącego. Za pozwoleniem zwierzchności kościelnej i zakonnej... ułożona i do druku podana*, Supraśl 1792.
- [Szczurowski T.], *Wzór doskonałości panieńskiej... pannom Z.S.B.W. w klasztorze włodzimierskim... przy wyjściu do nowego klasztoru ofiarowany*, Począjów 1772.
- Wasilewski A.F., *Trakt nie przestronny ale zbawienny którym słowo wcielone Syn Boga Oyca Przedwiecznego y Maryi Panny Niepokalanej... przez... pisarza ziemskiego województwa wołyńskiego powiatu krzemienieckiego wierszem polskim delinearowany y za pozwoleniem zwierzchności duchowney do druku podany*, Warszawa [1746].

Opracowania

- B.A. [Bartoszewicz A.], *Żywot księdza Tymoteusza Szczurowskiego*, „Pamiętnik Religijno-Moralny”, R. 13, 1853, t. 25, nr 11.
- Barokovi duhovni pisni z rukopisnih spivanikiv XVIII st. Lemkivšini*, wstęp, oprac. i komentarze O. Gnatúk, L'viv 2000.
- Bunia M., *Pamiętnik ojca Tymoteusza Szczurowskiego – studium źródłoznawcze*, „Bibliotekarz Lubelski”, R. 55, 2012.
- Cempura H., *Kultura muzyczna klasztoru PP. Klarysek w Starym Sączu w latach 1700–1782*, Tarnów 2009, seria: „Bibliotheca Tarnoviensis”, t. 7.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Katalog druków suparskich*, Warszawa 1996, seria: „Prace Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej”, t. 4.
- Cudowne Obrazy Matki Najświętszej w Polsce*, zebrał i wyd. S. Barącz, Lwów 1891.
- Dziok-Strelnik L., *Bibliografia starych druków lubelskich: 1630–1800*, Lublin 1997.
- Encyklopediâ ukraïnoznavstva*, red. V. Kubijovič, t. 10, L'viv 2000.
- Encyklopedia Kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 27, Warszawa 1904.
- Encyklopedyja powszechna S. Orgelbranda*, t. 24, Warszawa 1867.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 23, Kraków 1910.
- Feicht H., *Dzieje polskiej muzyki religijnej w zarysie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1965, t. 12, z. 4.

- Feicht H., *Stosunki polsko-ruskie w muzyce religijnej XVI–XVIII wieku*, w: *Polsko-rosyjskie miscellanea muzyczne*, red. Z. Lissa, Kraków 1967, s. 9–17.
- Feicht H., *Studia nad muzyką polskiego renesansu i baroku*, Kraków 1980, seria: „Opera Musicologica Hieronymi Feicht”, t. 3.
- Lorens B., *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014.
- Medvedik Ū., *Ukraińs'ka duhovna pisnâ XVII–XVIII stolit'*, L'viv 2006, seria: „Īstorîâ ukraińs'koï muziki”, t. 15: *Doslidženâ*.
- Missja Bialska XX. Bazylianów*, reprint przygotował do druku J.J. Wałdowski, nad całością prac związanych z reprintem czuwał R.R. Piętka, Lublin 2009.
- Po Powinności chrześcijańskie albo katechizm misyjny nauczający, co powinien każdy chrześcijanin wierzyć i czynić, aby był zbawiony. Za pozwoleniem Starszych wydrukowane Roku pańskiego 1782*, Poczajów [1782].
- Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog*, oprac. A. Naumow, A. Kaszlej, współpr. E. Naumow, J. Stradomski, Kraków 2002 (wyd. 2 zm., Kraków 2004).
- Rudakova Ū., *Počaïvs'ki vidannâ latins'kim šriftom abo z vikoristannâm latins'kogo šriftu (1730-ti – 1830 rr.)*, w: *Drukarnâ Počaïvs'kogo Uspens'kogo monastirâ ta ū starodruki: zbirnik naukovih prac'*, red. G.Ī. Koval'čûk, Kiïv 2011.
- Szczurowski T., *Poezja „Missji Bialskiej”*, oprac. R.R. Piętka, Lublin 2009.
- Ščapov Â.N., *Vostočnoslavânskie i ūžnoslavânskie rukopisnye knigi v sobraniâh Pol'skoj Narodnoj Respubliki, cz. 2: Rukopisi sobranij Lûblina, Peremyślâ, Sanoka, Poznani, Kurnika i Vroclava (№№ 94–239)*, Moskva 1976.
- Šurat V., *Īz studij nad počaïvs'kim Bogoglasnikom. Kvestii avtorstva i času povstannâ deâkih pisen'*, L'viv 1908.
- Śpiewnik Kościelny czyli Pieśni nabożne z Melodyjami w Kościele katolickim używane*, z Dodatkiem, zebrał M. Mioduszewski, Kraków 1838–1842.
- Voznâk M., *Materiâli do istorii ukraińs'koï pisni i viršî. Teksti i zamitki*, L'viv 1913–1914, 1925, seria: „Ukraińs'ko-rus'kij arhiv”, t. 9–11.
- Voznâk M., *Z kulturnogo žittâ Ukraïni XVII–XVIII vv.*, „Zapiski Naukovogo Tovaristva im. Ševčenko” 1912, t. 108, s. 57–102, t. 109, s. 10–38.
- Wagilewicz J.D., *Pisarze polscy Rusini wraz z dodatkiem Pisarze łacińscy Rusini*, do druku przygotował i przedmową poprzeczył R. Radyszewskij, Przemyśl 1996.
- Wereda D., *Działalność Tymoteusza Szczurowskiego na Podlasiu*, w: *Zeszyty Dziedzictwa Kulturowego*, red. K. Łopatecki, W. Wãlczak, Białystok 2007, s. 55–70.
- Wereda D., *Szczurowski Tymoteusz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 47, Warszawa–Kraków 2010–2011.
- Wyczawski H.E., *Szczurowski Tymoteusz*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 4, Warszawa 1983, s. 265–266.
- Zapasko Â.P., Isaëvič Â.D., *Pam'âtki knižkovogo mistectva: katalog starodrukiv, vidanih na Ukraïni*, [t.] 2, cz. 2: 1765–1800, L'viv 1984.
- Zięba A.A., *Sroczyński Grzegorz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002.
- Zosim O., *Zahidnoëvropijs'ka duhovna pisnâ na shidnoslov'âns'kih zemlâh u XVII–XIX stolittâh*, Kiïv 2009.

Oksana Shkurgan – mgr, absolwentka Ukraińskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego w Kijowie, doktorantka w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Pod opieką naukową prof. dr hab. Barbary Przybyszewskiej-Jarmińskiej przygotowuje dysertację na temat *Muzyczne dziedzictwo Ukrainy. Recepcja i adaptacja muzyki tworzonej w Rzeczypospolitej dla Kościoła rzymskokatolickiego w środowiskach prawosławnych i unickich (XVII–XVIII w.)*. E-mail: o.shkurgan@wp.pl